

1.3 ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Розвиток як категорія науки представляє собою відносини, що формуються в процесі удосконалення соціально-економічних систем, переходу їх до якісно нових характеристик. У такій трактовці розвиток постає багатовимірним процесом модернізації соціально-економічної системи, який передбачає не лише нову якість економіки, але й соціальної сфери, не лише досягнення певного рівня виробництва, доходів тощо, але й докорінні зміни в інституціональній структурі. Розвиток - це також спроможність економіки, перебуваючи у стані відносної статичної рівноваги, створювати інновації і забезпечувати стабільний темп приросту валового внутрішнього продукту.

Дослідження категорії економічний розвиток можливо як шляхом розкриття даного процесу, так і за допомогою порівняння з категоріями, які є близькими. Це такі категорії як еволюція, модернізація, прогрес, зростання.

Перший підхід до аналізу економічного розвитку передбачає певне філософське підґрунтя, оскільки категорія розвиток у філософському розумінні пов'язана з якісними змінами, трансформаціями, новими формами. Такий підхід чітко прослідковується в концепціях Г. Спенсера (органістична концепція), Е. Дюркгейма (системна теорія), К. Маркса (теорія суспільно-економічних формацій).

Економічний розвиток має більш конкретну сферу, а значить, і більш конкретну трактовку. Так, Р. Нурсев, С. Енке, Г. Аридт економічний розвиток трактують як комплексні, багатовимірні перетворення на основі кардинальних зрушень у технічній, економічній, соціальній, політичній, інституціональній сферах, в інфраструктурі, технології, освіті та ресурсах.

Б. Габовіч, Г. Кларк, Д. Лук'яненко досліджують економічний розвиток з точки зору способу протікання даного процесу: циклічність, зв'язок з еволюцією, експансією, прогресом тощо. У їх дослідженнях реалізується другий підхід до аналізу даної категорії. У багатьох концепціях економічний розвиток пов'язується перш за все з його результатами: зростання доходів, добробуту, підвищення якості життя тощо.

Порівняння споріднених категорій надає можливість уточнити категорію економічного розвитку і тим самим дослідити його сутність. Порівнюючи розвиток та еволюцію, слід перш за все звернути увагу на те, що остання трактується як процес, що відбувається закономірно, і кожний новий стан є досконалішим у порівнянні з попереднім. Такий підхід був розроблений Г. Спенсером, який вважав, що процес відбувається в напрямі від однорідного до різноманітного, до різноманітності. Але при цьому еволюція визначає лише напрям руху, в той час як економічний розвиток – також і його результат; еволюція відображає вплив зовнішніх чинників, а розвиток – перш за все внутрішніх факторів; еволюція базується на випадковості і мінливості, а розвиток – на циклічній повторюваності та стійкості. У зв'язку з цим він є більш прогнозованим і керованим.

Порівнюючи категорії розвитку та прогресу, слід звернути увагу на неоднозначність трактовок і оцінок останнього. Це пов'язано з тим, що прогрес сам по собі є суперечливим, оскільки він має дві складові, або зворотній бік – регрес. Крім того, прогрес економічний має негативні наслідки – вичерпання ресурсів, знищення традиційних укладів та цінностей, занепад моральних та етичних норм. Звідси негативні оцінки прогресу, навіть відмова від нього (Г. Франк, М. Бердяєв, Е. Трельч, С. Булгаков). Прогрес, таким чином, може бути складовою економічного розвитку, якщо він надає можливість отримання більших результатів з відносно меншими ресурсами і забезпечувати при цьому вдосконалення соціальних відносин.

Економічний розвиток також тісно пов'язаний з модернізацією, яку можна трактувати як взаємопов'язаний процес мобілізації та поліпшення ресурсів, застосування новітніх технологій, нових форм організації виробництва і праці, підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва. В результаті відбувається оновлення не лише виробництва, але й суспільства в цілому. В сучасній трактовці економічна модернізація передбачає глобалізацію національних економік, трансформацію традиційних спільнот в сучасні і підготовку для переходу до пост економічного суспільства. При цьому важливу роль, на думку В.Л. Іноземцева, відіграє система підпорядкованості індивідуальних інтересів: у досконалим суспільстві вони підпорядковувалися природі і були направлені на задоволення необхідних потреб, в економічному – індивідуальні інтереси пов'язані з накопиченням матеріальних благ, у постекономічному – інтереси стають багатоглибинними і матеріальна складова відіграє вирішальну роль.

Економічна модернізація у такій трактовці виступає складовою економічного розвитку. Взаємозв'язок економічного розвитку та економічного зростання досить тісний, тому ці дві категорії дуже часто отожденоють. Але економічне зростання – збільшення реального ВВП країни, тобто йдеться перш за все про кількісні параметри, а економічний розвиток передбачає також якісні зміни. Тому економічне зростання може розглядатися як важливий елемент економічного розвитку.

Таким чином, економічний розвиток передбачає якісні зміни в господарській системі суспільства, що забезпечують кількісне нарощування його ресурсного потенціалу та якісне вдосконалення базових елементів формують структур¹. Оскільки в нашому дослідженні економічний розвиток розглядається в умовах децентралізації, особливої уваги потребує аналіз регіонального рівня економічного розвитку, від якого залежить наскільки ефективним буде процес децентралізації економічної влади. В залежності від рівня розвитку того чи іншого регіону, від зрілості його складових слід розробляти відповідні програми децентралізації.

Виходячи з визначення економічного розвитку національної економіки в цілому, надамо визначення такої категорії як регіональний економічний розвиток. Регіональний економічний розвиток, вписуючись у контекст розвитку національної економіки, можна визначити як процес якісних і кількісних змін у господарській діяльності регіону на основі ефективного використання ресурсів, формування відповідних економічних, соціальних та інституційних структур, вдосконалення взаємовідносин з державою, іншими регіонами своєї країни та регіонами інших країн, з якими він має спільний кордон.

Регіональний економічний розвиток має різні прояви та форми, які здебільшого реалізуються у регіоналізмі, що представляє собою складне явище, у якому поєднуються різномірні процеси. Визначення напряму регіонального економічного розвитку сприяє формуванню сучасної стратегії національної політики країни.

Визначення сутності регіонального економічного розвитку є важливою складовою його теорій та концепцій, які сформувалися в межах економічної теорії. В дослідженнях зарубіжних та українських економістів дані підходи класифіковані відповідним чином, тому можна обмежитися посиланнями, оскільки для даної роботи класифікація не є метою². В той же час деякі теоретичні підходи до аналізу економічного розвитку національної і регіональної економіки ми будемо використовувати у подальшому, тому розглянемо їх детальніше. Вони представлені у таблиці 1.1.

¹ Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. – К. : Знання, 2007. – 670 с.

² Симчик Д.Г. Теоретические основы развития региона в современных условиях // Вестник Оренбургского государственного университета, 2010. - №8 (114). - С. 114-117.

Таблиця 1 – Концептуальні підходи до визначення поняття «економічний розвиток»

Теорії та дослідники	Визначення
Неокласична економічна теорія (А. Маршалл)	Нерівномірність економічного розвитку пояснювалася нерівновагою в розвитку регіонів. Основна увага приділяється факторам виробництва і чинникам, що підвищують потенціал національної економіки і регіону
Р. Холл, Ч. Джонс	Модель економічного розвитку базується на традиційних факторах виробництва і врахуванні соціальних, інституційних, політичних чинників та географічного розташування
П. Кругман, Дж. Харріс, А. Пред	Синтез моделей потенціалу ринку і базового мультиплікатора. Концентрація виробництва відбувається в регіоні, де проявляється взаємодія ефектів масштабу, транспортних витрат і мобільності факторів. Посилення цих ефектів створює агломерацію, яка сприяє прискоренню економічного розвитку
Г. Мюрдаль, А. Хіршман	Модель економічного розвитку «ядро-периферія», в якій розвиток регіону пов'язується з випадковим чинником розвитку виробництва, який сприяє зростанню реальних зарплат, а висока піддача від капіталу забезпечує ефект від масштабу. В результаті розвивається процес агломерації, який забезпечує зростання продуктивності праці та капіталу як функції зростання економіки
Дж. Еллісон, Е. Глезер	Модель вибору місця розташування підприємств базується на ідеї, що, якщо підприємства в регіоні розташовані випадково без врахування географічних переваг, в ході економічного розвитку забезпечується позитивний зв'язок між розміром підприємств і рівнем концентрації промислового виробництва, який сприяє прискоренню економічного розвитку взагалі і регіонального, зокрема
Дж. Стівенс, Г. Холмс	Рівень економічного розвитку національної і регіональної пояснюють рівнем концентрації, яка визначальним чином впливає на розвиток підприємств і забезпечує більш високу динаміку
А. Філіпенко	Розвиток є багатовимірним процесом глибокої модернізації та переорієнтування всієї економічної та соціальної систем, що передбачає поряд зі збільшенням доходів і виробництва здійснення радикальних змін в інституційній, соціальній і адміністративній структурах

Представники неокласичної економічної теорії, як відомо, багато уваги приділяли економічному зростанню, яке є важливим компонентом економічного розвитку. Їх концепції та моделі передбачали аналіз факторів, що визначають потенціал тієї чи іншої території. Регіони в такому контексті визначаються перш за все як виробничі комплекси. У класичній та неокласичній традиції підприємство також розглядається як виробнича функція, тому і регіони аналізуються з таких же позицій. Завдяки ринку факторів виробництва між регіонами встановлюються відповідні зв'язки, розвиток яких забезпечує рівновагу. Відхилення від рівноваги неокласики пояснюють різними чинниками, які були вчасно неврахованими.